

MYSTIEK VANDAAG

Etty Hillesum

'Ik kom altijd weer terecht bij een en hetzelfde woord : God, en dat omvat alles, en dan hoef ik al het andere niet meer te zeggen', schrijft Etty Hillesum. 'Mijn leven is geworden tot één ononderbroken samenspraak met jou, mijn God'. Het is nogal wat, wanneer je zoiets over jezelf kan en mag zeggen. In onze joods-christelijke traditie spreken we dan graag over 'mystiek' of een 'mystieke ervaring'. Die samenspraak vond plaats, ruim zeventig jaren geleden, hier in de stad, later in kamp Westerbork en uiteindelijk in Auschwitz. De stem van deze jonge, Joodse vrouw, van deze vrijzinnige en zelfs vrijgevochten Amsterdamse, in vele talen vertaald, klinkt de laatste dertig, veertig jaar steeds luider en steeds verder. Overal in de wereld wordt geboeid, soms gefascineerd geluisterd naar wat zij vertelt over haar innerlijk groeiproces, over haar liefdesleven, en over het lijden van de Joden onder de nazi-terreur. Haar geloof in God bleef bij alle ellende niet alleen overeind maar verdiepte zich. Niet zozeer, begrijpen we, uit trouw aan de Joodse Thora, maar omdat zij in zichzelf als klein schepsel de levenskracht ervaart, de oorsprong, de grond van alle bestaan, alle schepselen. Omdat ze dus de werkelijkheid die wij God noemen in zich aanwezig weet. En die herkent als Liefde. Dat soort getuigenissen - authentiek, intrigerend, voor velen benijdenswaardig - raakt en ontroert menig lezer, er wordt naar geluisterd. Zelfs de Amerikaanse president, en de paus in Rome citeren Etty Hillesum in hun redevoeringen. Zij wilde, zo schreef zij, 'de voorraad liefde op deze aarde helpen vergroten', ook in Westerbork, het Nederlandse voorportaal van de holocaust : ze wilde liefhebben en dienstbaar zijn. Zo is het ook gegaan. Dat heeft ze gedaan. En ze werd één van de ontelbaren die onschuldig naar de slachtbank van de nazi's zijn geleid. Ook wij zullen vooral met eerbied en bewondering naar haar luisteren, en ons misschien - hopelijk - laten inspireren, twee, drie generaties later, in een Amsterdam dat geen oorlog en ellende kent, maar vooral welvaart en vrede.

Als Etty Hillesum over God spreekt heeft ze het dus niet over iemand of iets tegenover zich, ergens ver weg, maar over een mysterieuze maar tastbare werkelijkheid in zichzelf. Die nodigt haar uit om niet alleen de mens naast zich, maar die innerlijke werkelijkheid, dat wil zeggen de Liefde zelf, lief te hebben, en die te laten overvloeien naar velen die ze op haar weg tegenkomt. Waar zij in die oorlogsjaren over verhaalt, in haar eigen taal, is datgene waar mystici van alle tijden over spreken : 'een groot en ongedeeld gevoel van eenheid', en van 'bereidheid en liefde'. God ervaren betekent : ervaren dat diens Geest en scheppingskracht levend is in alles wat bestaat, en in alle mensen, in de eerste plaats in jouzelf : dat wij, inderdaad, door al onze verschillen heen, dankzij die ene, gedeelde levensadem, één zijn, uit dezelfde materie en uit dezelfde verlangens gemaakt. Dichters ervaren vaak iets dergelijks, op hun wijze. Amerika's grootste dichter, Walt Whitman, vertelde, zo rond 1870 : 'Ik hoor en aanschouw God in elk ding, toch begrijp ik God niet in het minst.' Dichters en andere kunstenaars voelen zich soms terecht een god in het diepste van hun gedachten. En wie van ons is niet af en toe een dichter? Wanneer we goed naar de wereld buiten ons kijken en dan naar onze binnenkamers, vol verlangen, vol beelden en woorden, dan beseffen we dat in ieder van ons Gods machtige schepping - stilte, leven, schoonheid - zich spiegelt en herhaalt. Boven tijd en ruimte uit. Dat is een ontzagwekkend en onbegrijpelijk wonder. Datgene wat wij heden ten dage verstandelijk en technisch ervaren, dankzij de wetenschap, met onze I-Phones en I-Pads en al de moderne communicatietechnieken - dat de wereld één is, dat wij mensen daarin één groot netwerk vormen - mag iemand als Etty Hillesum op een veel dieper niveau meemaken, vanuit haar gevoel, haar hart en intuïtie ; 'alles en alles, het is in me als één krachtig geheel', schrijft ze, en 'ik aanvaard alles als één geheel'. Gods scheppende geest reikt ver boven deze aarde en haar geschiedenis, boven iedere menselijke persoon uit, maar huist in ieder van ons, werkt in ieder van ons. Er is dan ook veel mystieke ervaring in deze wereld waarbij mensen het woord God niet in de mond nemen, maar spreken over Eenheid, Liefde, Gerechtigheid, Vrede. Wij hier willen die werkelijkheid binnen in ons wel aanspreken als een persoon, als God, lieve God, mijn God, als dezelfde God die ons van buiten af in Bijbel en evangelie, en andere heilige boeken geopenbaard is. Dat bewustzijn, de behoefte om met God als een persoon om te gaan, was heel sterk gegroeid in Etty Hillesum, en kleurde haar bestaan in goede en kwade dagen. Voor haar waren het vooral kwade, zelfs verschrikkelijke dagen. Het is onbegrijpelijk dat ze het heeft uitgehouden, volgehouden. Ze hield hartstochtelijk van het leven, en was toch niet bang van de dood die steeds dichterbij kwam. Leven, en levenskracht zijn een Godsgeschenk. Blijkbaar was die gave, die Goddelijke aanwezigheid in haar, zo overweldigend dat ze in al haar ellende zichzelf vergat en nog maar één ding zag en wilde : liefhebben en dienen. Zoiets moet het geweest zijn.

Christelijke mystici uit vroeger tijden hebben om hun ultieme ervaringen met het goddelijke te verwoorden vaak hun toevlucht genomen tot de taal van de lichamelijke liefde. Mede geïnspireerd door het Hooglied met zijn zinnelijke taal, spraken zij over eenwording met de geliefde, en over alle verrukkingen die dat schenkt. Mystiek speelt zich niet alleen af in de menselijke geest, het lichaam deelt in die ervaring. De bruiloft die mystieken van christelijke huize vierden bleef echter vooral 'geestelijk'. Wat opvalt in het leven van Etty Hillesum is dat zij ook de lichamelijke liefde voor een ander mens intens

beleefde, soms zelfs in twee relaties tegelijk, en dat zo'n liefdesrelatie voor haar geen beeld was van een andere, hogere, goddelijke liefdesrelatie, maar dat die twee - liefde voor een mens en liefde tot God - in elkaar opgingen, elkaar opriepen. Er is bij haar als Jodin geen sprake van de tegenstelling tussen hogere en lagere liefde die binnen het christendom tot zoveel misverstand en ook misstanden geleid heeft. Ook dat maakt haar mystieke begaafdheid in de ogen van veel mensen in onze tijd zo aantrekkelijk, zo geloofwaardig. Etty Hillesum had kunnen zeggen wat Abel Herzberg, een andere veelgehoorde Joodse stem, 20 jaar ouder dan zij, destijds over de liefde verkondigde : 'De liefde van mensen is God. Ook de seksuele liefde. Seksualiteit is een godswonder'. Misschien is ook mede door dat inzicht de mystieke ervaring van onze tijd een andere geworden. Wij zijn veranderd en de godsdienst - onze beelden en ideeën over God en het goddelijke - zijn anders geworden. Christenen van vandaag gebruiken een andere taal, gaan een andere weg : stellen lichaam en geest niet meer in de schaduw van een hoge, verre God, maar ervaren Gods mysterie in de eerste plaats als een levenswerkelijkheid, en als de geestkracht die ons allen samenbrengt, bijeen houdt. Dat verandert inderdaad heel veel in de godsdienstige beleving, het verandert niet de essentie.

Over die essentie spreken de mystici van alle tijden. Zij herhalen steeds weer dat binnen de schepping alles en allen bijeen horen, dat wij mensen dezelfde gave delen : het licht, de levensadem, de geest van het begin, die de chaos in de wereld tot de orde blijft roepen, tot eenheid. Ze herhalen dat de geheime, verborgen, de mystieke kracht achter die geest de liefde is, liefde die mensen overal op aarde doet verlangen, hopen, leven, en waarachter en waarin zij God herkennen, benoemen.

Mystieke geesten die hun eigen ervaring tegenover en vaak boven iedere geloofsleer stellen zijn vaak bekritiseerd of niet voor vol aangezien. Mystici horen tot de ergste vijanden van iedere inquisitie. Dwaas' heette dat vroeger, tegenwoordig spreken we soms van neurotisch of zelfs psychotisch. Dat soort verwijten is ook wel geuit naar aanleiding van de geschriften van Etty Hillesum : teveel navelstaarderij, te naïef, te optimistisch. Wellicht is ook daar iets van waar. Nobody is perfect. Daar was zijzelf zich scherp van bewust, ze spreekt dan ook vaak over haar tekortkomingen. Zoals alle mystieke geesten wist ze bovenal dat dit soort ervaringen geen verworvenheden zijn maar gaven die deel uitmaken van een groeiproces dat een leven lang duurt. Bijna alle mystici spreken over een weg die ze gaan: een weg van zuivering en verlichting. Ook Etty Hillesum heeft de ervaring gekend door geestelijke nachten te moeten gaan. In Westerbork zal iedereen, gelovig en ongelovig, daar mee te maken hebben gehad. Zij is echter vooral de verlichte geest die in een hoekje van het kamp 'tranen van bewogenheid en dankbaarheid' staat te schreien omdat ze voelt een deel te zijn van Gods mysterie, God die haar zo rijk heeft gemaakt, aan liefde, aan dienstbaarheid. Hier spreekt geen geëxalteerde vrouw, maar iemand die tot het einde toe bezig zal zijn anderen te verplegen, te verzorgen, te bemoedigen. Aan de vruchten herkennen we de boom.

Mystiek blijft vóór alles een gave van God, van het leven. Van die rijke tafel krijgen we allemaal in ons leven wel wat kruimels. Je moet er je wel voor open stellen, in je zelf keren, je oefenen in stil worden, in nadenken over jezelf en over de dingen, over je ongeloof, en je geloof. In de *Geestelijke Oefeningen* van de mysticus Ignatius van Loyola, een van de bekende oefenscholen in innerlijk leven, wordt de reitraitant gevraagd lange dagen na te denken over zijn of haar leven en dat te spiegelen aan het evangelie. Pas daarna komt de meditatie waar alles eigenlijk om begonnen blijkt, waarvoor je een weg van zuivering en verlichting gegaan bent. Die meditatie heet : 'beschouwing om de liefde te verkrijgen', en is de kroon op al het voorafgaande. Het belangrijkste zinnetje uit die beschouwing is welbekend, we zingen het hier nogal eens: En todo amar y servir : in alles liefhebben en dienen. Eigenlijk wil Ignatius op dat moment dus dat de reitraitant in zichzelf de mysticus herkent. Daar zijn die *Geestelijke Oefeningen* voor : om te leren liefhebben en dienen. Eigenlijk worden ook wij hier in de Dominicus, denk ik, zonder het te weten een beetje opgeleid tot mysticus. Ik kan niet zeggen dat ik een mysticus ben, dat wekt misverstanden, maar iets ervan hebben we allemaal meegekregen en ik ben daar zeer gelukkig mee.

Tenslotte dit : voor ons hier is de grootste mysticus aller tijden net als Etty Hillesum een Jood: Jezus van Nazareth, van wie de evangelist Johannes ons vertelt dat hij zei : 'Wie mij ziet, ziet de Vader'. En ook bij Jezus, weten we, ging het alleen maar om liefhebben en dienen, ten einde toe, om brood en wijn worden voor de ander. De mooiste onderrichting die hij ons heeft nagelaten, de Bergrede, mogen we dan ook lezen als een les en een oefening in de mystieke liefde :

'Gelukkig wie nederig van hart zijn, want voor hen is het koninkrijk van God
Gelukkig de vredestichters want ze zullen kinderen van God genoemd worden.
Gelukkig wie zuiver van harte zijn, want ze zullen God zien.'
Moge het zo onder ons zijn.

Henk Hillenaar